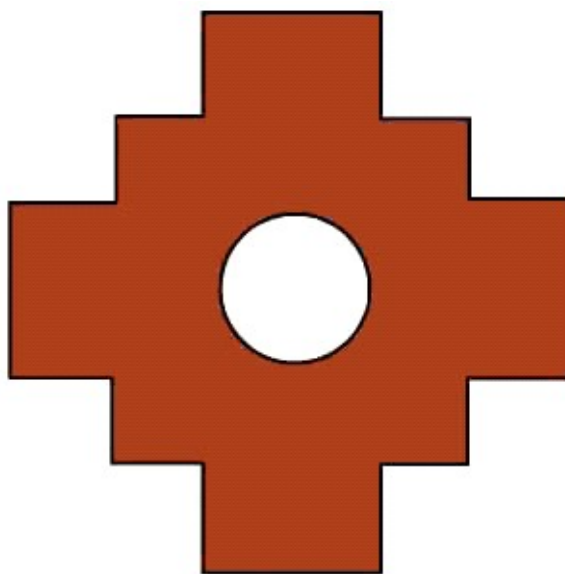

**Az Inka Birodalom
a
spanyol hódítás előestéjén**

Órás Tamás

2011

Tartalomjegyzék

Bevezetés.....	2
Források.....	2
Tahuantinsuyu.....	4
Birodalomépítés.....	5
A Nap fia.....	5
Társadalomszervezés.....	6
Network-típusú birodalom.....	7
Inka birodalmi kultúra.....	9
Gondolkodás, mentalitás, hagyomány.....	9
Vallás és mitológia az állam szolgálatában.....	10
Birodalmi reprezentáció a tárgyi kultúrában.....	11
Összegzés.....	12
Függelék.....	13
Irodalomjegyzék.....	16
Elektronikus források.....	17

BEVEZETÉS

A dél-amerikai kontinens történetében kiemelkedően fontos szerepet visel az *Inka kultúra*. Hagyománya leszármazottai körében ma is az életük szerves része mind ruhájukban, napi rutinjaikban. A dolgozat időbeli korlátait célszerű a spanyol hódítás előtti körülbelüli fél évszázadra szorítani, de emellett elengedhetetlen azt a hosszú folyamat lényegét bemutatni, amely során az inka kultúra a kontinens civilizációs indikátoraként összefogta és egybeolvasztotta a környező népek kultúráját, és egy új, de ősi alapokon nyugvó birodalmat hozott létre. A dolgozat témájának szempontjából érdekes a kisebb léptékben vizsgálható *birodalmi modell kialakulása és működése*. Az inka birodalomszervezés fontos része a kultúra és a vallás, melyek ezen dolgozat másik fő vonalát képviseli.

FORRÁSOK

A vizsgált korszakról egykorú írott forrás nem ismert. Az inka szöttesek és festett felületek piktografikus ábrázolásai túl tág értelmezési lehetőséggel rendelkeznek a hozzá tartozó narratív szöveg ismerete nélkül. Az írásbeliség hiányában az adatrögzítés sajátos formája jelent meg: a *kipu* csomózással tárolt információi nagyjából csak mennyiségeket kifejező írás rögzítésére volt alkalmas, de ezek értelmezéséhez, a csomók és fonalak dekódolásához is szükség volt az emberi tudásra és közreműködésre.¹ Szakemberré lettek ezen ismeretek hordozói (*kipucamayoq*)² és a krónikák szerint apáról fiúra öröklődött az emlékek őrzése, csomókkal biztosították a pontos adatokat.³

Írásosság nélkül a narratív szövegek tárolásra az ember akadt egyedüli eszköznél. *Pedro Sarnimiento de Gamboa* (1532–1592) *Historica Indica* című 1572-es művének legfőbb forrása a szójhagyomány, pontosabban fogalmazva a „hivatásos mesemondók”, akik apáról fiúra örökítik a legendákat.⁴ Hitelességüket Gamboa is cáfolta, hiszen a korabeli felfogás szerint az Ördög szavai megtévesztették őket. Értékes forrás, mivel készítése során forráskritika és forrásütköztetés eszközeivel élt. Gamboa elbeszéléséből ismertek festett

¹ PÄRSSINEN, 1992. Pärssinen szerint nem csak a kód nem-ismerete okozza a problémát, hanem a spanyol pusztítás. A ma ismert khipuk többnyire sírleletekből kerültek elő. A hódítók lejegyezték néhány khipu tartalmát, míg éltek ismerői, de a szövegek mellett nem maradt fenn az eredeti fonat. Vega szerint minden faluban legalább négy khipucamayoqnak (kecsua szó, jelentése számadó) kellett lenni. VEGA, 1964. 104-108. A khipukról bővebb tájékoztatást nyújt: URTON, Gary: *Sings of the Inka Khipu. Binary Coding in the Andean Knotted-String Records*. University of Texas Press, Austin, 2003.

² Khipucamayu: hősi cselekedetek, követjárások, szónoklatok történetét rövid, tömör szöveges formában megjegyzik a khipuk csomóira hagyatkozva. VEGA, 1964. 106.

³ GAMBOA, 2007. 17.

⁴ *Amauta*: tudós és filozófus, a múlt történéseit emlékezetükben őrzik, allegorikus történetek formájában adják tovább azokat. *Haravicu*: költő, rövid tömör versekbe foglalják a történéseket és így örökítik az utókorra. VEGA, 1964. 106–107.

fatáblák, amelyeken a képek segítségével kódolták a múlt eseményeit. Akárcsak a khipuk megértéséhez, a képek pontos információjához is csak a kódolást ismerő szakember segítségével férhettek hozzá még az Inkák is.⁵ Természetesen ezek a történetek sem az objektivitás jegyében születtek, mert az Amerikákon is a győztesek írták a történelmet: akár spanyolok, akár indiánok, vagy a két kultúra közös gyermekei.

Garcilaso de la Vega „*El Inca*” (1539–1616) *Comentarios Reales de los Incas* című 1609-es krónikája időben ugyan távol van a dolgozat által tárgyalt eseményektől, de forrásértéke kétségtelen. Származásából adódóan az inka és az európai kultúra határán, a világok metszésén álló Vega az egyike az első ó-újvilági krónikásnak, aki objektivitásában nem süllyeszti az Inka népet a vadállatok szintjére. Noha kétségtelenül voltak a fantáziának megfelelő mintául szolgáló, kisebb vad törzsek és emberáldozatok, de Vega egy a valósághoz közelebbi képet fest anyja országáról. Természetes érzelmi kötődése indián népéhez tagadhatatlan, de ugyanilyen szálak fűzik a spanyol felmenőikhez is: egyszerre nagyra méltó az inka kultúra és dicsőséges a Spanyol Királyság. Három krónikája (*La Conquista del Peru*; *Historia de la Florida*) már a 17. század elején óriási vitákat gerjesztett, mivel tartalmilag jórészt a szöges ellentéte minden akkori ismert az Újvilágról és főleg Peruról szóló műnek, de még a 20. századi történészeket is megosztotta.⁶

Felipe Guaman Poma de Ayala (1535.k.–1616.k.), akárcsak Garcilaso de la Vega, inka-spanyol félvér. Műveltségében alulmaradt említett sorstársához képest, viszont a szavakat képekkel pótolja *Perui képes krónikában* (1615). Nézőpontja teljes mértékben a leigázott szemszögéből követi végig a dicsőséges múlttól a legyőzöttek nyomoráig az inka nép történetét. Vegához és Gamboához képest többször is zavaros és pontatlan forrásra hagyatkozik, és nem tesz különbséget közöttük. Krónikája alapvetően képi forrásként értelmezendő, de a kísérő szövegeivel lesz valódi forrásértékű emlékké, mivel rajzai gyakran sematikusak, korábbi képeinek másolatai. Ennek persze tulajdoníthatunk jelentőséget, például Ádám és Éva rajza és szerkesztése, ruhái és eszközei kísértetiesen hasonlítanak az első inkák ábrázolásához.⁷ Krónikájának a spanyol hódítást megelőző oldalain bemutatja többek között az általános történetüket Noétól eredeztetve, az Inkákat és tetteiket, a főbb tisztségviselőket, illetve a naptárukat, többek között a mindennapjaikat és szokásaikat is.

⁵ GAMBOA, 2007. 17. *Pachacuti Inka Yupanqui* (1438–1471/2) Cuzcoba hívatta a történetmondókat és összesített elmeséléseiket fatáblákra festettette.

⁶ SZOKOLY, 1964, 24–26.

⁷ SCHOLZ, 1990, 4. és 9.

TAHUANTINSUYU

Az inka államszervezés vizsgálatának földrajzi határai Pachacuti Inka Yupanqui által definiált államuk, Tahuantinsuyu⁸ területére terjed. A négy provincia *Chinchasuyu* (ÉNY), *Antisuyu* (ÉK), *Contisuyu* (DNY), *Collasuyu* (DK) Cuzcohoz való viszonyuk tekintetében lettek földrajzilag definiálva. Értelem szerűen Cuzco volt a birodalom központja. Az andoki népek egységesen szakrális központnak ismerték el a völgyben húzódó várost, amely a *huacákat*, a szentnek tartott helyeket (jellemzően agyagtéglából épített piramis-szentélyek) összekötő zarándokutak (*ceque*-k) metszésén feküdt. Ezeknek a helyeknek a szentsége az inkák előtti népek hagyományából öröklődött tovább a birodalomban. Az inkák is emeltek huacákat, melyekben a birodalmi reprezentáció és a vallási kultusz összefonódott. A reprezentatív vallási építkezésre a Nap és a Hold Templomai jó példát szolgálnak.

A birodalmi főváros, Cuzco a hegyek oltalmában feküdt, akárcsak a *Titicaca-tó*. A völgy kiváló lehetőséget nyújtott a mezőgazdasági termelésre. A tó természetes és mesterséges szigetei a vadállatoktól védettek, az élet színterének és a gazdasági termelésnek a mai napig jelentős objektumai.

A négy tartomány az Andok láncai köré szerveződött. A területek különböző magassági öveken feküdtek, egy suyun belül akár több ezer méter eltérés lehet. Általánosságban megállapítható a csapadék kérdésessége bizonyos hónapokban. A Titicaca-tó körül kirajzó inka civilizáció vallási szokásainak megfeleltethető a terület éghajlati változása.⁹ Naptárukat Pachacuti Inka Yupanqui reformálta, felosztásában hasonlított a ma használatosra.¹⁰ Első hónapjuk januárban volt. A februári hónapban voltak a nagyobb esőzések. A déli félteke nyarának csapadékos hetei alatt gyakorta volt éhínség, melyet márciusban a kezdődő kukorica- és burgonyatermés enyhített, emellett a legeltető állattartáshoz megfelelő füves területek is alkalmassá váltak a „jószágok”¹¹ kihajtására. A források említenek tartósított (szárított, sózott) élelmiszereket, melyeket rendszerint felhalmoztak a szűkösebb időkre. Májusban takarították be a termőföld kincseit, júliusban trágyáznak és áldoznak az isteneknek a következő jó termésért. Augusztusban vetettek kukoricát, októberben pedig esőért könyörögtek még az állatok is.¹²

⁸ Tahuantinsuyu: kecsua, *A négy részre osztott föld* (Függelék 1.)

⁹ Ayala a főbb, inka ünnepeket és eseményeket krónikájában megfestette, és kommentárral látta el. Ezek a birodalom egészére vonatkozó, mindenhol kötelezően végrehajtandó események voltak. Kommentárja szerint birodalmi felügyelők is gyakran járták a vidékeket helyes ceremónia ellenőrzése miatt. SCHOLZ, 1990. 45–56.

¹⁰ GAMBOA, 2007. 68.

¹¹ Ayala ezalatt a fogalom alatt feltehetőleg lámákat érthetett, képeire is őket festette. Tengeri malacokról és nyulakról ejt még szót, mint húsalatról, de ezeket ketreces állattartásra érdemes tenyészteni.

¹² Kuttyákat és lámákat kikötötték az utcára, éhezették és verték őket, hogy a bőjtölő emberekkel együtt szenvedjenek. Úgy gondolták, hogy az isteneket ez meghatja. SCHOLZ, 1990. 54.

BIRODALOMÉPÍTÉS

Az inka kultúra régészeti emlékei az elfeledett múltig nyúlnak vissza. Emlékezetük, szóbeli hagyományuk szerint tizenkét Inka uralkodott, és mivel többüknek is száz év feletti kort tulajdonítottak, Poma de Ayala 1527 évet számolt össze, mialatt hatalmon voltak. Az inka nép ezt a másfél ezer évet tekintette a civilizációjuk csúcsának: a spanyol uralom alatt leigázott, kiszolgáltatott emberekként, az isteni pár érkezése előtt pedig még állati módon, vadakként éltek. Ayala hagyományában 167 évet élt *Manco Capac*, az első Inka, aki a Titicaca-tóból született, és tőle származik a többi Inka is.

A Nap fia

Az Inka uralmának kulcsa, mint általában a „primitív” társadalmak esetében a tekintélyuralom vallási alapokon nyugodott. Vegának a rokonai, Gamboa számára őslakos interjúalanyai is nyilvánvalóvá tették, hogy az Inkák az istenektől eredeztetnek és a már az úgynevezett *Nyolcak* óta ők hivatottak az andoki világ vezetésére. A történeti munkáikban egyöntetűen írják le a tradíciót, miszerint az uralkodók hozták a tudást az égből az emberek közé. A *Nyolcak* törzsenként és történetíróként eltérő értelmezést nyertek, de egységesen megegyeznek abban, hogy Manco Capac és testvére-felesége *Mama Ocllu* bírták a hatalmat.

A társadalom felosztása a nemek alapján már ekkortól számon tartott újdonság. A történetek szerint férfiak és nők egyenrangúak, mint a testvérek, így a férfiak, Manco Capac alattvalói, elsőszülöttek, a nők, Mama Ocllu alattvalói, mint másodszülöttek követik testvéreiket, és egy népet alkotva hozzák az üdvösséget és jólétet a világ népeire. Manco Capac és felesége, a Nap és a Hold gyermekei, alapították Cuzcót, ők jelölték ki nevezték el a négy tartományt a szent központ körül.¹³

Az Inkák a tudásuk segítségével szervezték az alárendeltek életét, és mint szakrális és egyben világi vezetők a szomszédos törzsekre kiterjesztették rendszerüket. Az agresszív expanzió végig a kulcsa maradt a területnövelésüknek. A legfontosabb hódítást 1470-ben könyvelhették el, amikor a déli kontinens legnagyobb konkurenciájának számító *Chimú* államot meghódították, így az andoki térség egyetlen és mindent átfogó redisztribúciós központjává lettek, mivel a huarik és a tiahuanacók államának maradványait már felszámolták, integrálták. *Túpac Inka Yupanqui* (1471–1493), a következő inka szervezte szerves egységgé apja és saját hadjáratai során szerzett új területeket. A hódítás sosem állt meg (Függelék 2.): *Huayna Capac* (1493–1527) okkupálta és annektálta a *Quito* köré

¹³ VEGA, 1964. 42–43.

szerveződő területeket is, és ezzel elérte a birodalom a történetének legnagyobb területi kiterjedését.¹⁴

Társadalomszervezés¹⁵

A társadalmi piramis csúcsán az Inka állt. A feleségét hasonló hely illette meg, ő állt a női hierarchia csúcsán. A férfiak számléltárája sok fokból állt, melyekből úgy, mint a nőkéből, néhány példát kiragadva Ayala főbb tulajdonságaikkal és szerepükkel bemutat. Fontos megjegyezni, hogy itt is, mint minden más esetben, az uralkodó közeli rokonai viselték a bizalmas pozíciókat. Ilyen például a kapitányi poszt, vagy egy-egy tartomány vezetője. Nem minden esetben történt így, de amíg az Inkának volt rokona, ismerőse, maga köré gyűjtötte. Bizalmi embereit kiképzéssel is szervezte: egy-egy *allyu*¹⁶ vezetésével megbízott *curaca*¹⁷ gyermekét vették a maguk udvarába, így egyfajta hű és szakértő hivatalnokot sikerült kinevelni, akit lázadás esetén bármelyik helyi vezető helyére lehetett ültetni.

Az inka társadalom köznépének kiemelkedő tagjai voltak a katonák, akik az Inka szolgálatában a hódításért és a békéért feleltek. Ők feleltethetőek meg Európa lovagjaival, azzal a különbséggel, hogy itt minden arra alkalmas fiút besoroztak. 25 és 50 éves kor között álltak katonai szolgálatban, földjeiket az újonnan meghódított területekről nyerték. Fontos volt a leszerelés utáni munkavégzés: adómentesség fejében inaskodtak, kapukat őriztek, legfeljebb házkörűli apróbb munkát végeztek. A nyolcvanadik évüket betöltött férfiak tisztelt és megbecsült tagjai voltak a lakosságnak. A magas kor ellenére aktív életet éltek: általában a gyerekek tanítása, fenyítése, a szüzek vagy az asszonyok házának őrzése, legfeljebb kisebb tanyasi munkák elvégzése volt a vének feladata. A 12 év alatti fiúk madarásztak, vadászva gyűjtögettek. A nők között is megvolt a hierarchia: a legmagasabb társadalmi osztály a katonák felesége volt. Ők 33 évesen, szüzen mentek férjhez és kísérő személyzetként kiszolgálták urukat, többek között ruhát készítettek nekik. A társadalom egyik pozitívuma, hogy nincs fölösleges ember: az inkáknak a munka az ember önbecsülését jelentette. A púposok, betegek, akár csak az öregek kisebb munkákat kaptak, így tehették hasznossá magukat és érezhették a közösséget magukénak.¹⁸

Vega leírja, hogy az első uralkodók pontosan felosztották és megszervezték a birodalom lakosságát. Tíz, ötven száz, ötszáz és ezres csoportokba szervezték a lakosságot, mindegyik

¹⁴ Az Inka Birodalomról rövid áttekintés: KEEN – HAYNES, 2009. 29–35.

¹⁵ A spanyolok megérkezése előtt, 1527 körüli években közelítőleg 9 millióan laktak és szolgáltak a birodalomban. KEEN – HAYNES, 2009. 31.

¹⁶ Allyu: törzs-, faluközösség. Az Inka Birodalom alsó-közigazgatási egysége.

¹⁷ Curaca: meghódított falu- vagy nemzetségfő. Vega azonosítja Kuba és Santo Domingo őslakóinak *kacika* fogalmával, amely jelentése „az alattvalók ura”. VEGA, 1964. 49.

¹⁸ SCHOLZ, 1990. 37–47.

egység élén kiválasztott egyikük állt. A *tizedesek* végezték a legalsó szint igazgatását: feladatuk az élet szükséges ügyvitele (vetőmag, nyersanyagok beszerzése, munkaszervezés, házépítés) mellett a tized tagjainak bűncselekményeiről jelentést tenni a felettesének. Az igazságszolgáltatási rendszerrel kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy minden faluban volt egy bíró, aki jogerős ítéletet hozhatott.¹⁹ Minden tiszt felett volt egy felügyelő, aki az Inka megbízásával a munkájukat ellenőrizte. Ennek a struktúrának köszönhetően mindenki dolgozott, és a kriminalitás a minimumon volt. Részben az is szerepet játszott ebben, hogy a leggyakoribb büntetés a halálos ítélet volt, így a deviáns elemek gyorsan likvidálásra kerültek.²⁰ A halállal nem a tényleges büntettségért fizettek, hanem az Inka parancsának megszegéséért. A lakos a cselekedeteinek lehetséges következményeivel tisztában kellett lennie, mert még a részegség sem hozott felmentést. Ráadásul gyermekét is kegyetlenül megbüntették, melynek célja a jövő nemzedékének az erkölcsi tisztasága és a parancskövetésre nevelése volt.

Network-típusú birodalom

A birodalom egyértelmű központja Cuzco, a *világ köldöke* volt. A perifériák feladata volt a központ ellátása. A fél-perifériák és perifériák központjaiban erődített helyőrségek, voltak, ahol nem a helyi lakosokból, hanem cuzcói katonákból állították fel a gyorsan mozgósítható egységeket. A négy *suyu* felett kialakított kormányzósági rendszer nem elegendő a lakosság pacifikálására, az egyszeri erőszakos hódítás nem szünteti meg az egyének és közösségek sérelmeit és elnyomását. Az uralkodó tekintélyének és hatalmának biztosítása kijáró hivatalnokok feladata volt. Pachacuti Inka Yupanqui szervezte meg ezeket a hivatalnokokat, akiknek két éves mandátumuk alatt a kijelölt tartományokban a kormányzók munkáját kellett felügyelniük, majd Cuzcóban jelentést kellett tenniük.²¹

A *mitimákból*²² szervezett, úgynevezett *mit'a* rendszer, amely haszna volt az államnak és a lakosoknak, nem volt hagyomány nélküli eljárás. Az Andok népei között évszázados hagyomány volt az *ayni*. Az *ayni* jelentését meghatározni, lefordítani nehéz, körülbelül a „kölcsonösség elve” a legmegfelelőbb közelítő jelentésértelmű szerkezet. Évszázados

¹⁹ A földpereket kiküldött bíró bírálta el. VEGA, 1964. 61.

²⁰ Emellett lehetőség volt korbácsolásra vagy száműzésre, ez is rendet teremtett. VEGA, 1964. 62.

²¹ GAMBOA, 2007. 101–102.

²² A *kecsua* szó jelentése kívülálló, új jövevény. A *mit'a* rendszer valódi munkásai, akik a földeket művelték, hidakat, utakat építettek, stb. a *mitt'ayocok* voltak. Ők időszakos megbízatással a birodalom egy pontjára lettek küldve egy feladat teljesítésének erejéig. Ők kikerülhettek a *mitimák* közül is, de többnyire őslakos helyiek voltak. Mivel egy idő múltán a *mitimák* is asszimilálódtak, nehéz meghúzni a vonalat. Prässinen a legalja munkákat a rabszolga-közeli jogállású *yanáknak* tulajdonítja (yana másodlagos jelentése sötét), és a szabad *mitimák* főleg gazdasági és katonai feladatokat láttak el. (PÄRSSINEN, 1992. 158–170.) Fontos megjegyezni a *mit'a* vallási és szociális funkcióját is, illetve a vegyes célú népességcserék létét.

hagyomány, szokás, amelyet az inkák a hódításuk során könnyűszerrel átvehettek és saját hasznukra fordíthatták a lakosság különösebb zúgolódása nélkül. Az andoki népek különböző természeti adottságaikból adódó előnyeiket osztották meg a más gazdasági szférában jelentős területek lakóival. Például a síkterületi agrárkultúrák terményeiket osztották meg a hegyvidéki népekkel, akik cserébe érceket, fémtárgyakat adtak a földműveseknek. A kölcsönös segítségnyújtás azonos területen élő különböző népek között, vagy különböző régiók azonos népei között állt fenn. A kötelező kötelék rituálisan volt szabályozva, a munkaerő mellett tárgyak cseréje, ajándékok is gazdát cseréltek.²³

Pachacuti Inka elrendelte, hogy a meghódított területek lakosságát át kell költöztetni: hegyvidéki és síksági lakosságot kicserélte, úgy, hogy két szomszédos falu nem került egymás mellé újra, így a hadsereg kivonásával nem volt társadalmi bázisa a szervezettségnek, melyhez az ayni megadta a hagyományos alapjait. Pachacuti Inka tovább vegyítette a népeket azáltal, hogy fiatal párokat rendelt Cuzcoba és nekik földet az átellenben fekvő tartományban jelölt ki, melyet kötelességük volt megművelni. Az Inka bölcs meglátással azzal a hatalommal ruházta fel őket, hogy korlátok nélkül ellenőrizhessék a helybelieket, így a régi és az új tartományok nyugalma is biztosítva volt az uralkodó számára.²⁴

Az asszírokkal összehasonlítva megjegyezhető, hogy a tömeges áttelepítések az egyének, az egyes családok szeparációjára vonatkoztak és nem tömbösített letelepítésről van szó, nem egy adott határvidék feltöltése. Az inkáknak elsődlegesen a meghódított tartományok lakosságát kellett a birodalomba beilleszteni, és ha szükség volt rá, teljes egészében kicserélték őket. Az akkulturáció fontos szempontja volt a helyi és a birodalmi nyelv elsajátítása az újonnan érkezők számára. A birodalom hivatalos nyelve a kecsua volt, ezt minden alattvalónak ismernie kellett.

A birodalom fenntarthatósága érdekében a birodalomnak jó infrastruktúrával kell rendelkeznie: nagy kiterjedésű állam, több nemzetből áll, melyek agresszív expanzió útján kerültek birodalmi fennhatóság alá. A béke fenntartása és a konfliktusok gyors megoldása végett a seregek gyors mozgósítására kiváló úthálózatot kellett kiépíteni. Katonai szempontból a jobb minőségű, kiépített utak nagyobb seregek mozgósítására és összevonására adtak lehetőséget: egyrészt felvonulási lehetőségük nagyobb volt, másrészt az utánpótlásukat

²³ Az inkák előtti andoki civilizációk megértéséhez és nem az aranykincsek bemutatására szolgált a szenzációhajhász és félrevezető *...és akkor megérkeztek az inkák. Kincsek a spanyol hódítás előttig Peruból* című kiállítás a Szépművészeti Múzeumban 2007-ben. A kiállítás katalógusában szereplő tanulmányok adnak választ az ayni kérdéskörére: CASANOVA, Ana Verde: *...és akkor megérkeztek az inkák. Egység a sokféleségben!* és DÍAZ, Maria Jesús Jiménez: *Az andesi civilizáció gyökerei* című tanulmányok In: GYARMATI – LANTOS, 2007.

²⁴ GAMBOA, 2007. 88-89.

is könnyebben lehetett biztosítani hosszabb távon is, így volt értelme több százezres seregeket fenntartani.²⁵

A korábbi utakat kikövezték az Inka megbízottjai által szervezett mitimák. Pachacuti Inka kezdte el az építkezéseket és nagyjából a spanyolok érkezése előtt fejezték be.²⁶ Az úthálózat jóvoltából az állami futárok (*chasqui*)²⁷ könnyebben és gyorsabban vihették a híreket a tartományokból a központba. A sürgősebb események (láadás, forradalom) hírét füsttel és tűzzel továbbították, így a hír az Inkához 3-4 óra alatt több száz mérföld távolságból megérkezhetett. A kulcsfontosságú szöveges információk átadásakor segédletként khipukat használtak.

INKA BIRODALMI KULTÚRA

Gondolkodás, mentalitás, hagyomány²⁸

Az inkák passzív asszimilációs tevékenysége a kulturális keveredésen alapszik. Az effajta akkulturáció a területi szokásokból adódott, az andoki hagyományokból nőtte ki magát. Az ayni során különböző csoportok érintkezésével megszokottá váltak a hegyvidékek és síkságok lakóinak a kulturális különbségek. A kapcsolatok hosszú távú eredménye a megkülönböztető jegyek hasonlóná válása lett. A nyelvi keveredés mellett a textil- és kerámiamaradványok mintájának hasonulása is végbement. A kultúra cseréje tehát évszázados gyökerekkel rendelkezik, mégis megtartották önálló nemzeti identitásukat.

A kulturális kapcsolatok során a gondolkodásmódjuk is hasonult az andoki kultúráknak. A dualitás fontos elem maradt az inka civilizációban: a világ a birodalommal volt egyenlő, melyet a Nap Fia bírt. A világ két részre tagolt: hegyvidék és síkság, pont úgy, mint férfi és nő – kiegészítik egymást. Az ellentétpárokra épülő gondolkodásban megteremtett harmónia a mitológiában is kulcsszerepet kapott: Manco Capac és Mama Ocllu egyszerre teremtett, a férfi és a nő egyszerre testvér és házaspár. A letelepedés, a társadalmi szerepek és Cuzco felosztása is a kettősség elve alapján történt.²⁹ A kettősség feltűnik szimmetria és aszimmetria

²⁵ Az inka katonaságról bővebben: **D'ALTROY**, Terrance N.: *The Incas*, Oxford, Blackwell Publishing, 2004. 205–231.; **MCEWAN**, Gordon F.: *The Incas. New Perspectives*, Santa Barbara, CA, ABC-Clio, 126–131.

²⁶ uo. 102.

²⁷ Chasqui: kecsua, jelentése váltás, átadás, átvétel. A futárok negyed mérföldenként várakoztak, és egyik pontról a másikra rajtuk keresztül terjedt az üzenet. Az üzenetek rövid egyszerű szövegek voltak a pontosabb továbbítás miatt. A futárokat a curacák, más helyi előljárók fiaiból szervezték, napi váltásban végezték szolgálatukat. *Cacha* volt a küldönc neve, ő két méltóság személye között mozgott, magasabb körökből származó idősebb családtagok voltak általában. **VEGA**, 1964. 102-104.

²⁸ Részletes ismertető a Huari és Chimu hagyományokból átvett elemekről és az andoki ideológiáról: **CASANOVA** In: **GYARMATI – LANTOS**, 2007. 13–22. A kiállított tárgyak katalógusa az örökölt jegyek beépülésének vizsgálatához kiváló.

²⁹ A kettősség szimbolikája megjelenik a mitológiában. **VEGA**, 1964. 36-47.

formájában is: a robosztus és máig álló kőépületek aszimmetrikus faragású kötőmbjei szilárd egységet, harmóniát alkotnak. A gondolatmenet értelmében a népek is kiegészítik egymást: a hegyvidéki és a síksági emberek, közösen alkotnak egységet és harmóniát a világban. Ez alapján érthető a rituális és kölcsönös segítségnyújtás testvér és szomszéd népek között.

A földrajzi adottságokból adódó különbségek mellett a hasonlóságoknak is ugyanolyan jelentőséget nyilvánítottak: eltérő nyersanyagokból ugyan, de hasonló házakat építettek. Megállapítható, hogy az időszakos népességcsere során történő spontán akkulturáció megbecsült hagyományként öröklődött a 15. század indiánjaira.

A keveredés megjelenik a képi ábrázolásokon, melyet a már fent említett kiállítási katalógusban (21. lábjegyzet) bemutatott műtárgyakon időtlen korokon keresztül végig lehet követni. Jellemzően kedveltek voltak a geometrikus minták és formák, egyszerű ábrázolások a kerámiákon és textileken.³⁰ Utóbbi esetében a szövés technikája determinálja a „pixelgrafikát”, de ugyanezen mintákat festették cserepeikre és vésték köveikbe, amely technikák alkalmazásával finomabb vonalvezetésre is lett volna módjuk. A textilek jelentősége a textilszövés hagyományában rejlik: megkülönböztető jegyként szolgált hasonló módon a skót klánok szótteseihez, csak az „andoki hegylakóknál” viselőjének társadalmi rangját is tükrözte a törzsi hovatartozása mellett.

Vallás és mitológia az állam szolgálatában³¹

Az Andok népeinek kulturális keveredése során természetes az istenek és vallási rítusok egymásra hatása is. Az Inka tekintélyhatalmát biztosító vallást csupán a meglévő vázra kellett ráépíteni. Az új isteneket a régiek helyére, mellé helyezték, esetleg újradefiniáltak néhányat közülük. Megtartották a törzsek a bálványimádásukat, a helyi szokásaik markánsabb elemeit, de alkalmazkodtak a birodalmi naptárhoz és az ünnepekhez. Ez elsősorban az állami elnyomásnak, az állam által kiküldött tiszteknek és az áttelepített mitimáknak, illetve az állandó jelleggel ott állomásozó cuzcói katonák felügyeletének volt köszönhető. Ayala megemlíti néhány megmaradt *ördögi* vonást, melyek még a 17. században is léteztek, mint például a termény- és gyermekáldozatok, vagy az állatok túlzott tisztelete, totemizálása.³²

Az állam nem vette rossz néven a régi kultuszok tiszteletét, hiszen egyrészt az övék sem sokkal tér el a többi népekétől, másrészt segíti az asszimilációt a toleránsabb valláspolitiká.

³⁰Az inka textilművészegről bővebben: **DÍAZ**, Maria Jesús Jiménez: *Textilművéség a spanyol hódítás előtti Andokban*. In **GYARMATI – LANTOS**, 2007. 107–117. és **OSZETZKY** Gábor: *A régi Peru és textiltechnikái*. In: Textilipari Múzeum Évkönyve 7. Budapest, 1990. 15–26.

³¹ Az inka vallásosságról: **COBO**, Bernabé – **HAMILTON**, Roland: *Inca Religion and Customs*, [Austin], University of Texas Press, 1990. A papi hierarchia és ünnepi rítusok nem tárgyai a dolgozatnak: **VEGA**, 1964. 65–80. és 108–126.

³² **SCHOLZ**, 1990. 57–58.

Az inka világ hármass felosztását (felső világ –élők; alsó világ –holtak; isteni világ) is állatokkal jelölték. A felső világot a jaguár/puma személyében tisztelték, az alvilág a kígyó szimbóluma, míg az istenek szféráját a kondorkeselyű jelképezte, ezért a tollak isteni erővel bírtak számukra. A meghódított tartományok népei is ezeket, ezekhez hasonló állatokat tartottak bálványaiknak.³³ A természeti jelenségek mögött megbúvó istenségektől sem riadtak vissza (szívárvány, villám, eső), ezekhez igazították a már meglévő isteneiket és szerepeiket. Jórészt új névvel ruházták fel az isteneiket: *Viracocha* (a világ és az emberiség teremtője, a tudás hozója), *Inti* (napisten, az inkák atyja)³⁴, *Quilla* (holdisten, naptár és idő), *Illapa* (vihár és villámlás), *Pachamama* (földistennő, termékenység) és *Mamacocha* (tengeristennő).³⁵

A huacák hagyományának átvétele is fontos momentuma az inka vallási toleranciának, amely elősegítette az állami integrációt. A huaca az adott régió törzsének vallási tradíciója szerint lehetett elhalt személy, állat, természeti jelenség, valamely eseményhez köthető szent tárgy, vagy hely, kegyhely. Az indiánok népi hitének megfeleltethető babonák ezek köré gyűltek, a népek intenzív érintkezése során pedig egységes hitrendszerre alakultak. Ennek a fuzionált vallásnak lett a középpontja Cuzco, volt célszerű a kedvező fekvésű völgybe helyezni a birodalmi székhelyet.

Birodalmi reprezentáció a tárgyi kultúrában

Az inkák gondolkodásában a világot az Inka birodalma jelentette, akinek a vallási és világi hatalma által lefedett területe a dél-amerikai kontinens nyugati felén rombusz alakban nyúlik el az Andokban és lábánál. Ayala krónikájából ismert a földmérő hivatalnokok munkája, Vega leírásából pedig az, hogy az Inka hogyan mérette fel a birodalmát. Ennek ismeretében körülbelüli pontossággal ismerhették a birodalmuk alakját. A négy *suyu* Cuzco központ körül sarkaikkal érintkeznek egymással és a centrummal. Az állam alakjának formája a vallási szimbolikában is mintára lett: az inka kereszt, a *chakana* ábrájában, amely a borítón is látható.

A *chakana* szó elsődleges jelentése *létra*, és csak a második értelmében jelöli a középén lyukkal ellátott négyszögletes lépcsős oldalú rombuszt. A hagyomány szerint az alakzat a három világot jelképezi (alsó, felső és isteni).³⁶ A vallási tradíciókkal összefonódott birodalom újraértelmezte az alakzatot: a luk közepén a világ köldöke, az *átjáró a világok között*, mely körül elhelyezkedik a négy *suyu*. A már említett kiállításra kölcsönzött tárgyak között számos kiállított darab viselt magán *chakana*-hoz hasonló formákat, vagy éppen

³³ VEGA, 1964. 81-82.

³⁴ Az andoki népek napimádók voltak, szertartásaik középpontjában általában az életadó istenüknek áldoztak. Ez szinte automatikussá tette Inti elfogadását, földi gyermekeinek uralkodását pedig legitimizálta.

³⁵ A teljesség igénye nélkül a főbb istenek. Bővebben: COBO – HAMILTON, 1990.

³⁶ <http://www.incaglossary.org/c.html#chacana>

egyenesen a birodalmi szimbólumként átalakított inka keresztet.³⁷ A formák a mai napig használt minták: ugyanolyan szőtteseket készítettek, ugyanolyan *aribalókat*³⁸ mázoltak, mint 500 éve.

A birodalmi jelkép értelmezésére bőven lehet találni szakrális magyarázatokat azzal kapcsolatban, hogy azt miért éppen úgy alakították ki, ahogy. Az a tény, hogy az inkák csillagászati és matematikai tudása fejlett volt, nem jelent feltétlenül égi konstellációt a kereszt. Sokkal reálisabb, de a valósághoz még mindig csak érintőlegesen közelítő, bár figyelemre méltó elgondolás a kereszt lépcsőfokainak a <http://home.arcor.de/yanaoca/Andenkreuz.htm> [2011.05.06.] honlap szerinti értelmezése, miszerint a világ, a társadalom, az isteni hatalom és az erények jelképeznének egy-egy fokot a rombusz oldalán. Sokkal valószínűbb az a verzió, hogy a chakana a *Világ Köldöke* körül elhelyezkedő huacák rendszerének és a rombusz alakú birodalomnak a leképezése, és nem a társadalom egyes elemeinek és szolgáltatásainak vizuális ábrázolása.

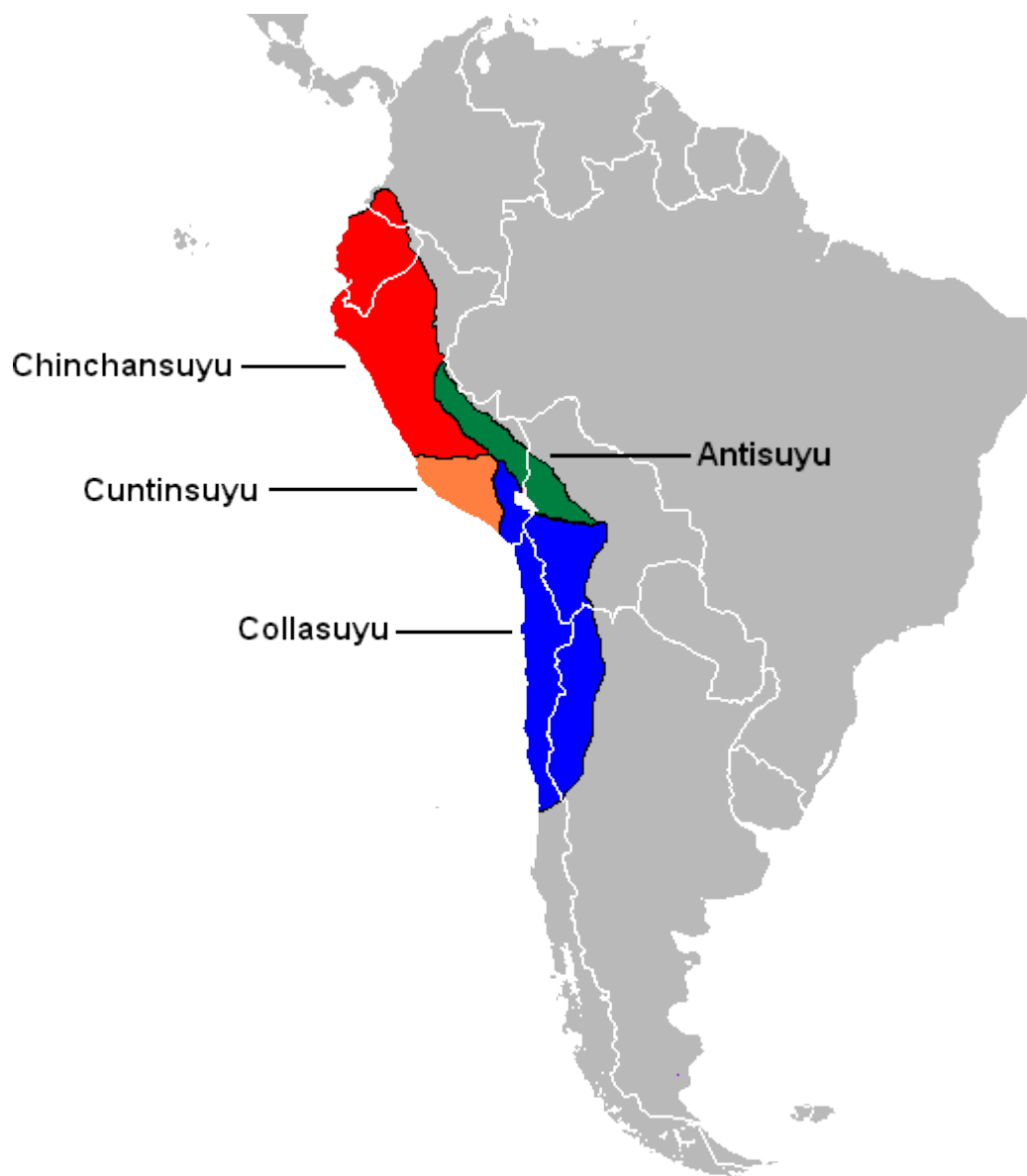
ÖSSZEGRZÉS

Az Inka Birodalom, Tahuantinsuyu tündöklése a spanyolok érkezése előtt leáldozóban volt. Az óriásira duzzadt terület felügyelete átláthatatlan méreteket ért el. Huayana Capac halála után két fia, *Huáscar* és *Atahualpa* felosztotta a birodalmat, de a trónviszályt ez nem állította meg. *Francisco Pizarro* megérkezésekor a kettejük között folyó polgárháború a spanyol hódítás megelőzésének, de még a késleltetésének az esélyét is elvette. Az utolsó legitim Inka, *Atahualpa* halálával a birodalom gyakorlatilag átkerült spanyol fennhatóság alá. A perui alkirályság a birodalom bevett igazgatási rendszereit (mit'a, allyu) átvette és eredményesen alkalmazta az európai módszerekkel ötvözve. Az inkák hagyománya (vallása, nyelve, tradíciói) a mai napig él leszármazottjaik között a perui Andokban.

³⁷ A CEU MedLib *segítő*kész kolléganője jóvoltából nem állt módomban a tárgyak képének csatolása, így azokhoz hasonló képekkel prezentálom a kötetben megjelenő ábrákat. (Függelék 3.)

³⁸ Hátra köthető, teherhordásra alkalmas, füles kerámiakorsó.

FÜGGELÉK

1.ábra: Tahuantinsuyu. Forrás:

http://en.wikipedia.org/wiki/File:Inca_Empire_South_America.png

[2011.05.01.]

Growth of the Inca Empire, 1460–1532

2. ábra: Birodalom növekedése 1460–1532.

Forrás: **KEEN – HAYNES**, 2009. 32.

3.ábra: Chakana

4. ábra: Aribalók birodalmi rombuszokkal

IRODALOMJEGYZÉK**BETHELL**

1995 *The Cambridge History of Latin America*, edited by Leslie **BETHELL**, Cambridge – New York – Melbourne, Cambridge University Press, 1995.

EDELMAYER – HAUSBERGER – POTTHAST

2005 **EDELMAYER**, Friedrich – **HAUSBERGER**, Bernd – **POTTHAST**, Barbara: *Lateinamerika 1492-1850/70*, Wien, Promedia, 2005.

- TANULMÁNYOK**GAMBOA**

2007 **GAMBOA**, Pedro Sarmiento de: *Inkák*, fordította: **SZÁNTAI** Zsolt, Novella - Trajan Könyvműhely, 2007.

GYARMATI – LANTOS

2007 **GYARMATI** János – **LANTOS** Adriána: *... és akkor megérkeztek az inkák. Kincsek a spanyol hódítás előttig Peruból*, Budapest, Szépművészeti Múzeum, 2007.

KEEN – HAYNES

2009 **KEEN**, Benjamin – **HAYNES**, Keith: *A History of Latin America*, Boston, USA, Houghton Mifflin Harcourt, 2009.

PÄRSSINEN

1992 **PÄRSSINEN**, Martii: *Tawantinsuyu. The Inca State and Its Political Organization*, Helsinki, SHS, 1992.

SCHOLZ

1990 **AYALA**, Felipe Guaman Poma de: *Perui képes krónika* (a kötetet vál. és gond. **SCHOLZ** László), Gondolat, Budapest, 1990.

STADEL

1995 **STADEL**, Christoph: *Lo Andino - Andean Environment, Philosophy and Wisdom*. <http://hoeger.com.ve/ama/pdf/sesion-andes-01.pdf> [2011.05.01.]

VEGA

1964 **VEGA**, Garcilaso de la, „Az Inka”: *Inkák és konkisztádorok. Három krónika*. (ford.:**SZOKOLY** Endre), Gondolat, Budapest, 1964. (Világjárók. Klasszikus útleírások 6.)

WISE – MCBRIDE

1994 **WISE**, Terence – **MCBRIDE**, Angus: *The Conquistadores*, London, Osprey Publishing, 1994. (Men-at-Arms, 101.)

ELEKTRONIKUS FORRÁSOK

<http://www.incas.info> [2011.05.01.]

<http://www.incaglossary.org> [2011.05.01.]

<http://www.rediscovermachupicchu.com/inca-empire.htm> [2011.05.01.]